

Det sosiale landskap

Ivar Frønes

Sosialisering og sosiale landskap

På slutten av 1970-tallet var jeg assistent på et større prosjekt ledet av Per Olav Tiller. Temaet var barns sosiale verden og sosialisering; ut fra en kompleks utvalgsprosedyre undersøkte vi barn og lokalsamfunn over hele Norge. Prosjektet var originalt i metodevalg, med et sett av metoder, det var originalt ved å identifisere barns oppvekstmiljø etter en serie kriterier som skulle fange opp både bosettingsmønster, flyttebevegelse i kommunen og miljøet, næringsgrunnlag og demografi. Perspektivet og designet hadde sine røtter i Per Olav Tillers grunnleggende økologiske tenkemåte (Tiller 1989, 2000), som kan oppsummeres i begrepet om *det sosiale landskap* (Tiller 1980).

Sosiologene hevder tradisjonelt at små barn sosialiseres i familien, begrepsgjort som *primærsosialisering*. Senere kommer resten av verden, *sekundærsosialiseringen*, den er, som det ligger i begrepet, neppe så viktig som det første begrepet. Dermed har tradisjonell sosiologi tegnet opp et grunnleggende sosialiseringsskap og en sosialiseringsteori, uten å ha studert sosialisering empirisk. Begrepene illustrerer en forståelse hvor utgangspunktet er hvordan gitte institusjoner, enten det er familie, skole eller medier, influerer på sosialiseringen. Det gjør de selvfølgelig, problemet med dette utgangspunktet er imidlertid at de grunnleggende elementer i forståelsen, institusjonenes form og ikke minst funksjon, er tegnet opp før analysen. I en slik sammenheng kan en snakke om "familiens funksjoner", uansett hvor, hvilken familie, eller i forhold til hvem. Begrepet om det sosiale landskap forteller om et helt annet utgangspunkt: Familiens plass i

det videre sosiale landskapet er her temaet for analysen, ikke utgangspunktet for den.

Det sosiale landskap eksisterer på flere nivå. På et strukturelt nivå ser vi bestemte kjennetegn og mønster, på det individuelle nivå finnes det ulike sett av relasjoner. Ole er f.eks. Petters bestevenn og Lises bror, dvs. han har ulike relasjoner til de to andre. De strukturelle betingelsene influerer på de individuelle landskap: på et lite sted med tre jenter på samme alder var den ene sosialt isolert til en fjerde dukket opp og skapte en annen sosial struktur. Bare tre på samme alder er ikke årsaken til at en ble isolert, men bare to mulige venner danner en spesiell sosial struktur. Avstand til venner influerer på sosial samhandling, aktivitetstilbud er ikke bare ”aktiviteter”, de influerer på sosiale strukturer. Lokalmiljøets struktur kan influere på barns liv ikke bare ved avstander og aktivitetstilbud. I i en bygd hadde f.eks. et arbeidssted betydning for barn fordi de ansatte i former for ”vaktperioder” bidro til vedlikehold av ”minianlegg” for idrett. I en annen bygd betydde et stort antall gårdbrukere at mange foreldre alltid var opptatt i ”foreningstiden” når barn skulle kjøres. Sosialisingslandskapet har ikke bare struktur, det har også dynamikk – ulike strukturer interagerer med hverandre.

Et landskap har form, det har sentrale punkter, det har kommunikasjonskanaler og hindringer for kommunikasjon, enten vi snakker om kommunikasjon som formidling eller geografisk bevegelse. Landskap er en fruktbar metafor, det dannes bilder av en sosial verden som også samspiller med det fysiske landskap. Her og der finnes skikkelser, institusjoner, steder eller aktiviteter som barna har relasjoner til på ulikt vis. Ulike individer og grupper vil tegne ulike landskap siden de ser verden fra ulike posisjoner. De ulike kartene forteller igjen noe om det felles landskap. Også det fysiske oppleves og forstås ulikt – lokale ”kart” tegnet av barn og voksne er ofte ulike.

Det sosiale landskap har struktur, men er samtidig åpent. Familien er ikke i utgangspunktet en enhet som er slik eller slik, familien sees som en del av det videre landskap, det samme gjør skolen eller idrettslaget. Landskapet må også tegnes opp som funksjonelle kart: hvilke funksjoner fyller ulike skikkelser, steder eller institusjoner for barna som lever i denne sosiale verdenen. Metoder som ble utviklet i prosjektet ”Sosial endring og oppvekstvilkår” (Tiller & Frønes 1976), siktet på å gripe både det strukturelle og funksjonelle landskap, og ikke minst, landskapets dynamikk.

Åpenhet, begreper og struktur

Ideen om at man skal gå ut i verden med lite teori og åpent sinn er ikke ny. I sosialvitenskapen finnes disse perspektivene tydeligst i det som kalles ”grounded theory” (se f.eks. Glaser & Strauss 1999). Det sosiale landskap kunne lett plasseres innenfor en slik metodologiske ramme, men en nærmere iakttakelse forteller at dette ikke er så enkelt. Ideen om landskapet gir en form for strukturert åpenhet: hva man vil finne i landskapet er åpent, men et landskap har struktur, en orden som er landskapets kjennetegn. Det sosiale landskap er heller ikke en enkel refleksjon av fysiske betingelser, selv om det geografiske/fysiske miljø legger rammer. Ulike enheter eller steder som likner hverandre i fysisk/materiell utforming vil kunne ha ulike sosiale landskap; antallet barn, fysisk miljø, kulturelle forhold, produksjonssystemer og kommunikasjonssystemer skaper en dynamikk som genererer ulike landskap.

Det sosiale landskap kan kartlegges på en rekke måter. I det nevnte prosjektet ble det utviklet spesielle intervjuformer for små barn, ungdoms bruk av tid ble kartlagt ved dagbokskjema, det ble utviklet former for korte feltarbeid i utvalgte miljø, sentrale informanter ble intervjuet, utvalg av unge ble intervjuet og det ble lagt stor vekt på bruk av offentlig statistikk. Med sentrale informanter menes at man finner fram til de som vet mye om hva som foregår: det kan være den lokale lensmann, kioskeieren, sosiallæreren, fotballtreneren, ungdomsklubblederen, helsesøster og sentrale personer i barne- og ungdomsmiljøene. Jo flere ulike metodiske innfallsvinkler man anvender, dess flere og ulike perspektiv får man på landskapet som sosialiseringsarena.

Barndommen finner sted i et landskap som ikke bare forandrer seg historisk, det forandrer seg med barnas alder. Den samme lokale verden ser annerledes ut for en 13-åring enn for en 8-åring, og landskapets strukturelle egenskaper har ulike konsekvenser, dvs. det legger grunnen for ulike dynamiske prosesser blant ulike aldersgrupper. I vår sammenheng valgte vi å ta utgangspunkt i de nesten yngste i småskolen, 8-åringene, og 13- og 15-åringene, dvs. annen, sjuende og niende klasse, ut fra de daværende klassetrinn. Ved dette dekket vi deler av barndommens kjernetid: de (nesten) yngste på skolen, overgangen til ungdomstiden, og slutten av ungdomsskolen, hvor en ny overgang ventet.

Dynamikk og struktur

Clifford Geertz (1973) understreker at man ikke skaper forståelse av sosiale fenomen ved å heve begreps- og teoridiskusjonene opp på et metanivå, for deretter å bringe de abstrakte konseptuelle løsningene ned til den empiriske analysen. Utgangspunktet må være den empiriske faktiske verden – nettopp dennes kompleksitet må danne basis for teorier om sosiale forhold. Vi griper ikke sosialisering ved å sette opp en serie generelle begreper om sosialisering, som primær- og sekundærsolisering, eller ved å postulere sentrale skikkelser og institusjoner uten å undersøke hvordan sosialiseringssprossene faktisk finner sted. Sosiologisk teori har aldri empirisk vist at sentrale deler av sosialiseringen finner sted i familien før barn er tre-fire år, dvs. før man kommuniserer stort med omverdenen, det er en forutsetning som bygger på visse tolkninger av dominerende psykologi. Familie er ikke en gitt størrelse, det er heller ikke venner, nabolag eller skole, de er del av en dynamikk hvor små variasjoner i enkeltfaktorer kan skape store variasjoner i en dynamisk utvikling.

Barndommen er en prosess, en bevegelse, hvor barna hele tiden er vendt mot det som kommer, ikke mot det som var. Barn venter oftest på å bli litt eldre, litt ”større”, men det finnes også overganger hvor noen vil holde litt igjen. Noen på 12–13 år vil gjerne bli ungdom så fort som mulig, andre vil gjerne være i barndommen litt til (Wærdahl 2003). Noen velger å hoppe ut i ungdomstiden, mens andre velger tryggere og mer barnlige roller enda en periode. Å holde seg til rollen som ”hestejente” er et godt valg for jenter som vil holde ungdommens utrygghet på avstand litt til, å være litt nerdete eller opptatt av fotball kan strekke barndommens trygghet for guttene. Men valgmuligheter er igjen avhengig av landskapet og dets dynamikk: hvilke roller tilbys, hvilke muligheter. Kan man møte på fritids-senteret eller i klubben og forsiktig prøve ut nye roller og nye rekvisita, eller blir man presset til å velge mellom enkle posisjoner? I enkelte norske lokalmiljø fant vi f.eks. at jentene over ungdomsskolenivå i stor grad hadde flyttet, mens det samtidig hadde rykket inn en rekke menn i tyveårsalderen i forbindelse med lokal industri. Den ubalanse som oppstod trakk ungdomsskolejenter mot roller og sammenhenger som skulle vært storesøsters. Fordeling av alder og kjønn skapte et landskap som plasserte enkelte unge jenter i en risikoposisjon. Bakgrunnen var eksport av unge jenter og import av unge menn.

Landskap

Med *materiell struktur* menes at man må gå akkurat den veien, kjøre rundt fjellet eller følge korridoren, dvs. de rene materielle føringer. Men landskap har også en *sosiomateriell struktur*. Institusjoner, produksjon, boliger og møtesteder er en del av både materielle og sosiale strukturer. En butikk er både distribusjon av varer, et arbeidssted og et sosialt møtepunkt. En skole er en institusjon for opplæring, men også et sosialt møtepunkt både under skoledager og muligens senere. Slike ”*sosiale noder*” trekker til seg sosial aktivitet både ved sin plassering (de ligger ofte fysisk sentralt plassert), ved sin funksjon, (de fyller funksjoner som at man handler varer der) og ved sin plassering i en sosial og kulturell dynamikk (man vet at her møtes mennesker, og man går der for å møte andre).

Sosiale landskap har også kulturelle mønster, i form av tradisjoner, vaner og forestillinger, som på ulik måte influerer på sosiale relasjoner og sosial utvikling. I termen ”landskap” ligger også kommunikasjonskanaler, både i betydningen hvordan kan man bevege seg og hvordan kan man utveksle informasjon. I en kommunikativ sammenheng er det viktig at kommunikasjon ikke bare er utveksling av informasjon om tema, i mange sammenhenger er kommunikasjonens sosiale aspekt det mest betydningsfulle. Hva man kommuniserer om er underordnet det sosiale møtet. Der forretningsmøtet over telefon vil dreie seg om å utvikle informasjon og dermed spare tid ved at man slipper å møtes, vil f.eks. barn og unges mobilmeldinger alltid være viklet inn i det sosiale.

Kulturelle mønstre betyr tradisjoner, vaner og forestillinger, som igjen vil variere med komplekse lokale mønster av klasse, kjønn og alder. Lokale mønster interagerer med bredere kulturelle mønster. Med *sosiale mønstre* menes f.eks. *demografiske mønstre*, hvordan befolkningen fordeler seg etter kjønn, alder, livsfase, og hvordan ulike lokale grupperinger og sosio-materielle strukturer danner bredere sosiale strukturer.

Hensikten er her ikke å presentere en analyse av moderne barnelandskap, men å gå tilbake til analyser fra prosjektet, for å illustrere samspillet mellom de ulike aspekter ved det sosiale landskap. Disse analysene er i mer omfattende form presentert i rapporten *Jevnaldermiljø, sosialisering og lokalsamfunn* (Frønes 1987).

Det spredte landskapet

Kategorien ”spredtbygd” refererer her til flere områder hvor det sentrale felleselement var spredt bosetning. Spredt bosetning var sannsynligvis særlig betydningsfullt for de yngste tenåringene. Denne aldersgruppa søkte mot opplevelser som hørte til det å være ung, det sentrale i dette er å møte andre unge. De var også nådd til en livsfase hvor det var mulig å bevege seg omkring, konkret betydde dette å sitte på i bil. Om foreldre kunne kjøre sine barn til visse aktiviteter, så var de rene sosiale aktiviteter forankret i at man satt på med gutter som var en del eldre. Bilen var ikke bare noe som flyttet folk, det var et sentralt møtested. Bilen var i seg selv en av de sentrale noder, som samtidig bringer folk til andre møteplasser og hendelser. Dette er den sosiale bilkulturens grunnlandskap.

Spredtheten innebar risiko ved at mange kom langt bort fra det lokale, selv om man kunne ha noe av det lokale med seg ved at man befant seg i lokale biler. Dette igjen kunne gjøre visse sosiale relasjoner svært betydningsfulle; det var viktig å kjenne pålitelige bileiere, holde sammen med venner osv. Men avstanden fra det lokale, og mulig alkohol, skapte et risikolandskap. En grunnleggende risiko var trafikal – å kjøre milevis på nattetid er risikofylt. En av jentene som dro på ”fest” understreket at hun hadde klare avtaler med foreldrene: en fikk lov til å dra på fest mot at risikoforhold ble minimalisert og avtaler holdt. Foreldre søkte å utøve kontroll i et landskap som var vanskelig, i en kultur hvor ungdom tradisjonelt hadde gått på offentlig fest.

Blant 13- og 15-åringene fant man et skapt skille mellom de som definerte seg som unge og tok et sprang fra barnerolle til bilkultur, og de som holdt seg utenfor bil- og ungdomskulturen (Haukeland 1983). Dette spranget og denne delingen kunne delvis forankres i den sosiale og fysiske strukturen – det var vanskelig å bevege seg gradvis ut i en lokal ungdomssammenheng. Det var ofte milevis til nærmeste sted hvor noe ”skjedde”, dit man gjerne ville når man skulle være ung. En tradisjonalistisk lokalkultur medførte også at det var få eller ingen tilbud til de unge i det lokale. Mange gamle mennesker i bygda kunne bidra til at tiltak for unge hadde lav prioritet. Et ungdomsliv som utfoldet seg med grupper av unge hjemme hos hverandre var lite utviklet. Å være ung var å møtes ute.

Spesielt jentene i dette miljøet hadde relativt lite kontakt med jevnaldrende før de tok spranget til ungdomsrollen. Guttene som brukte de fysiske muligheter mer, hadde mer kontakt med andre på samme alder. De jentene som beveget seg ut i ungdomskulturen øket omfanget av kontakt med and-

re på samme alder til dels kraftig. Å bli ”ung” betydde en helt annen vennsfære og et annet sosialt liv.

Sammenlikner vi ulike miljø, finner si at unge jenter i spredtbygde områder som var ute på lørdagskvelden ikke var på private territorier, men på offentlige tilstelninger av ulik type, eller på vei til eller fra slike. Her var de også en del av en bygdetradisjon der fest og sosiale møter foregikk offentlig, ikke i de private hjem. Hjemmetilværelsen, på rommene og på private fester, hadde i disse miljøene ikke festet seg som en del av ungdomskulturen. Bilkulturen og mobiliteten ble derfor av mange oppfattet som det å være ungdom. Dermed vil overgangen til ungdomsrollen, spesielt for de som var tidlig ute, arte seg som et ”sprang” fra en stille hjemmetilværelse til en jevnaldersosial ungdomstilværelse. Dette spranget kunne være risikofyllt, ved at man hoppet ut i en ungdomstilværelse som stort sett var befolket av eldre ungdom.

Bilkulturen ga ungdomskulturen en maskulin dominans, og også en spesiell aldersfordeling: en bileier er 18 og eldre, selv om noen venner kan være yngre. Passasjerene kan være yngre, men de vil da primært være jenter. Nå vil jenter i denne aldersgruppa ofte trekkes mot litt eldre gutter, men her ble alderskillet mellom gutter og jenter forsterket av billandskapet og bilkulturen. I områder hvor flere jenter enn gutter i 16–20 års alderen har flyttet ut, vil dette igjen skape ytterligere alders- og modenhetsubalanse i ungdomskulturen.

Interaksjonen mellom det fysiske landskap (avstand) og det kulturelle (tradisjonelt, få sosiale muligheter for ungdom) skapte ikke bare et sprang over i ungdomskulturen, det skapte ulike betingelser for gutter og jenter. Jentene kom tidligere ut i ungdomstilværelsen fordi de var tidligere modne, men også fordi det var få muligheter for dem i de lokale miljø, og fordi bilkulturen ga åpninger for unge jenter som i mindre grad var der for guttene på samme alder.

Øy-landskap og rammenes sosiale kontroll

De to fiskeværene som dannet basis for denne miljøtypen i prosjektet skilte seg ut fra spredtbygde strøk på svært mange måter, selv om man befant seg i distriktene. Om kommunikasjon kunne være komplisert og ”distriktspreget” sett fra ett perspektiv, f.eks. måtte man med ferge for å komme fra og til øya, så var barne- og ungdomsmiljøet knyttet til et område som var fysisk tett. At man var på en øy ga en særegen lokal frihet: i prin-

sippet visste man omtrent hvor alle var, selv om man ikke visste akkurat hvor de var. Den sosiale kontroll lå i de fysiske rammene: ”de er jo på øya”, som noen foreldre uttrykte det i en samtale.

Fiskerrollen gjennomsyret på dette tidspunkt den lokale kultur. Med dette menes at det kulturelle mønster sosialiserte barn i en retning som harmonerte med fiskerrollen og fiskerlivet: en viss tøffhet og en kultur hvor en kan stå på når det gjelder og ta sjanser når det trengs. Barnekulturen la vekt på at man tok sjanser, tok risiko, og ”pønsket” på ting. Lokal-samfunnet hadde tydelige regler for f.eks. hvor barn skulle være og ikke være, på den andre siden hadde man en barnegruppe som ofte brøt disse reglene. Regelbrudd kunne bli straffet, men som en gutt uttrykte det, fikk man sjelden virkelig straff, bare kjeft og eventuelt litt juling. (Virkelig straff var primært husarrest.) Den lokale barnekulturen var full av historier om gale ting man gjorde og hadde gjort, fra gnissing på vinduer til tyvlåning av båt, og det var et rimelig antall småskader. De voksne slo klart ned på barns påfunn. På den andre siden ville fedre hvis sønner aldri fant på noe pek sannsynligvis bli bekymret. For så vidt var dette en forsterket versjon av et tradisjonelt element i norsk barneforståelse (som etter hvert viskes ut): barn skal være noen små ”rønnere”, spesielt da guttene. De skal i prinsippet ikke gjøre gale ting, men barn er barn. Emil fra Lønneberget er en helt, sammen med en mengde smårønnere og risktagere i barnefortellingene.

Som mange av de unge i spredtbygde strøk kunne man møte unge tenåringer ute seint på fredags- og lørdagskvelden, men i fiskeværene møtte man dem ofte som barnevakter eller på fest i et hus mens foreldrene befant seg i nabohuset. Igjen lå den sosiale kontroll i selve rammene – i øya.

Drabantbyen

Det siste idealtypiske sosiale landskap var drabantbyen. Bybarna var de som i størst grad befant seg på privat grunn om kveldene, enten det dreide seg om organiserte aktiviteter eller fest eller andre sosiale møter hjemme hos noen. Mens fiskeværet plasserte den sosiale kontroll i de rammene som øya ga, var bybarna de som var tydeligst kontrollert av foreldrene, og var også de som var tidligst i hus i helgene. De uoversiktlige sosiale landskap plasserte den sosiale kontroll av barna utelukkende hos foreldrene, som skulle kontrollere barna i et landskap de ikke kjente. Ut av dette vokste en tett privat kontroll med egne barn. Riktignok befant bybarna seg ofte

på territorier der unge møtes, men de var den gruppa som i størst grad var i private sammenhenger. Der de unge tenåringene i spredtbygde områder enten beveget seg som ung i bil i helgene, eller var hjemme og enda var ”barn”, hadde drabantbybarna en mer gradvis overgang til ungdomsrollen. De var i stor grad hos hverandre og i liten grad på offentlige territorier sent på kvelden – for unge tenåring er det få offentlige møtepunkter i byen på kveldstid.

Byen representerte en serie av mulige aktiviteter og livsstiler, der de mindre miljøene representerte lite differensierte mønstre. Dette handlet ikke bare om tilbud i seg selv, men også om at et stort antall unge i et miljø medførte muligheter for å slutte seg til ulike livsstiler basert på ulike aktiviteter, interesser eller ønsker om bestemte livsstilssymboler. Slik kan det være enklere å være hestejente nær byen enn der man bor svært spredt, rett og slett fordi slike sosiale strategier krever et miljø. Byungdommens landskap var mer differensiert, det var også deres livsstiler. Byen representerte større privatisering, livsstilsdifferensiering og sterkere foreldrekontroll. Igjen ser vi at samspillet mellom de ulike faktorer som danner landskapet som barn ferdes i, er en del av, og formes av.

Dynamikk, kultur og sosial strukturering

På slutten av 1970-tallet var det tydelig at guttene i distriktsmiljøene var sterkere lokalt foranket enn jentene. Gutter jaktet eller skulle snart jakte, de var opptatt av motorer, moped og traktorer, de fisket og brukte det lokale landskap. Jentene var vendt mot det sosiale, og i stor grad vendt ut av bygda. I overgangen barn-ung var det åpenbart at et lokalt spredtbygd landskap, med sine biler, jaktmuligheter, fiske og natur, knyttet guttene til seg i mye større grad enn jentene. Det er også godt synlig i de samme landskapene noen tiår senere, hvor det ofte er mange enslige menn og lite kvinner.

Sammenliknet man 13- og 15-åringene så man at i enkelte av de spredtbygde områder økte jentenes husarbeid fra de var 13 år til 15 år. Man var i ferd med å vokse inn i visse forventninger til en kvinneverole. Det samme skjedde ikke i drabantbyen. Sannsynligvis fordi skolearbeidet økte i omfang og betydning; 13–15-års-perioden ble sett på som inngangen til utdanningsløpet, og skolen ble gitt prioritet. Familiens forventning til aldersfasen var i den ene sammenheng at nå var man på vei inn i utdannings-

løpet og elevrollen, i den andre at man var på vei inn i en tradisjonell kvinnerolle.

Det sosiale landskap ble i enkelte sammenhenger sterkt strukturert av det fysiske. Avstand til venner kunne være en vesentlig faktor i noen barn og unges liv. Nå var den faktiske avstand og den kulturelle ikke identisk – den nærmeste vennen kunne bli beskrevet som å være nær ved når han eller hun befant seg et par kilometer unna. Avstand er relativt. Men avstand influerer på kontakt like fullt. Få barn på et område gir også få å være sammen med. Relasjonene mellom barn blir færre.

De sosiale landskaps og forandringens dynamikk

I et nesten bilfritt lokalsamfunn ble bilen en periode beskrevet som den fremste trussel mot barn, siden det var en nesten-ulykke i denne perioden. *Referansegruppeteori* forteller at hva man sammenlikner seg med ofte er det essensielle. I noen barns trafikkerte lokale landskap er det viktig at trafikken er mindre farlig enn to gater bortenfor. Lokale mønster og forståelsesformer har sine røtter i lokale faktorer i et samspill med medier og nasjonale/regionale forhold – det lokale må forstås innenfor sine rammer. Barns landskap og voksnes landskap er heller ikke identiske. Der voksne mener det er lite å gjøre for barn, kan barn se annerledes på det, eller omvendt. De nasjonale/globale mediene kan ha ulike betydning for ulike generasjoner. I en verden med mange medietilbud vil også ulike generasjoner ha ulike mediekilder. TV er illustrerende: eldre generasjoner holder seg mye til NRK, tenåringer ser på serier på andre kanaler.

Det sosiale landskap endres av ytre krefter, institusjoner forandrer seg, næringsgrunnlag forandrer seg og endringer i slike strukturelle rammer influerer på sosiale strukturer og kulturelle mønster. Men det sosiale landskap endres også gjennom at nye unge generasjoner strømmer ut på scenen, uten eldre generasjoners historiske røtter. Samspillet mellom det lokale, det nasjonale institusjonelle mønster og nye generasjoner, skaper situasjoner som ikke er forventet, som når unge kvinner i løpet av kort tid passerte unge menn i utdanningsnivå. I 1970 hadde 53 % av tyveårige jenter født i Sogn og Fjordane bare grunnskole. Det tilsvarende for tyveårige menn i Oslo var ca. 29 %. I 1990 hadde 18 % av unge menn født i Oslo bare grunnskole når de fylte tyve, mens andelen blant jentene i Sogn og Fjordane hadde falt til 6 %. (Frønes 1996) Forklaringen på dette er neppe at foreldre i distriktsnorge mer enn foreldre i byen favoriserte jenters ut-

danning, men at en serie faktorer, hvor skoleinstitusjonen og jevnaldersosialiseringen står sentralt, skapte en dynamikk som gradvis forandret jentenes utdanningsaspirasjoner og utdanningsdyktighet. (For en diskusjon av dette, se Frønes 2001.) Jentenes sosiale landskap ble gradvis forandret, en forandring som i stor grad ble drevet av jentemiljøene selv. Etter hvert ble det selvsagt at jenter var de flinkeste på skolen. I løpet av tjue år snudde kjønnsrolleforventningene i forhold til skole og utdanning. Dette illustrerer at det sosiale landskap er foranderlig, men at det forandres som landskap, det oppløses ikke. I et samfunn hvor barn og ungdoms verden er forankret i egne institusjoner mer enn i det lokale, blir sannsynligvis barn og ungdoms sosiale verden mer foranderlig. De lokale strukturer svekkes, de institusjonelle kulturene og jevnalderskulturene styrkes.

Ulike historiske perioder bidrar til utvikling av ulike nye landskap også for barn. Barnehager og organisasjoner skaper en annen verden for barn i 2006 enn den barn møtte femti år tidligere. En kultur som legger sterk vekt på stimulering og støtte bidrar til mer aktive foreldre. Ulike typer boligmiljø gir barn ulike fysiske og sosiale landskap. Når barn i 2005 er mer inne enn tidligere, skyldes dette både at foreldre på dagtid har forlatt hjemmet mens barn har flyttet inn etter skoletid, og det skyldes at en rekke av barns mulige aktiviteter foregår inne. Kvinnens yrkesaktivitet har ikke bare endret det sosiale landskapet ved at husmoren ble borte, men også ved at hjemmet i større grad domineres av barn. Moderne barn er mer hjemme enn barn for et par tiår siden. Hjemmet styrkes mens det lokale uteliv svekkes. Det lokale svekkes også ved at organiserte aktiviteter (som idrett) utvikles til et nivå som ikke kan utøves lokalt – organiserte barneaktiviteter krever foreldretransport. Nettopp metaforen ”landskap” griper disse forandringene: de kan ikke sees som avgrensede endringer, det dreier seg om forandring i de strukturelle føringer i barnas sosiale verden. Endringer i landskapene influerer på barns bevegelsesmønster og fysiske mønster, og bidrar til moderne barns overvekt og svekkede fysiske form (Mjaavatn 2005).

Det sosiale landskap

Begrepet om av det sosiale landskap peker mot det lokale, mot et landskap vi kan overskue. Det griper strukturer, mønstre, institusjoner, kommunikasjonskanaler og ulike møtepunkter. Det forteller at landskapet interagerer med det videre samfunn og dets institusjoner. Begrepet gir retning og et

perspektiv. Men begrepet tegner ikke opp landskapet, det forteller ikke hvor nodene befinner seg eller hvilke mønstre som kan forventes. Landskapets dynamikk vokser fram gjennom analysen. Barn i alle de ulike lokalmiljø kan leve i omtrent samme type familie, men hvordan familien utøver sin sosiale kontroll er ikke fundert på familie alene men på samspillet med det sosiale landskap den er en del av. På øya ligger den sosiale kontroll i stor grad i strandkanten – barn sees som å være under kontroll når de er på øya. Man vet også hvem andre som er der, selv om øya er relativt stor. På samme tid vet man at slike samfunn kan være sårbare hvis noen sider ved det sosiale landskap endrer seg. Trygge småsamfunn som en periode blir invadert av ukjente kan bli til risikolandskap, fordi rammene for tryggheten forsvinner, mens de kulturelle mønstre opprettholdes.

De sosiale landskap er ikke identiske for barn i ulike aldre og livsfaser. Det ”barnevennlige” område som er tegnet opp med tanke på en viss aldersgruppe, kan være drepende kjedelig for de som er litt eldre, og vil bidra til at de søker seg bort fra det lokale. Samtidig kan ikke dette sees løsrevet fra kulturelle vaner: den vesentlige kvalitet ved et villaområde kan for 12–13-åringer være at foreldre gir adgang til private hjem. Kjellerstua sikrer barna en viss avsondrethet og foreldrene sosial kontroll. At ungdom bruker private hjem på ettermiddag eller kveld er ikke bare en funksjon av god plass, men også av kulturelle mønstre, både hos barn og foreldre. Hvilke generasjoner av voksne som dominerer influerer på barns landskap: byggelekeplassen som et naturlig behov for barn er neppe like sterkt understreket hos dagens voksegenerasjoner som det var på 1970-tallet.

Men kraften i metaforen om sosiale landskap er den samme. Det handler ikke om lokale forhold – familier, institusjoner og barns utvikling hver for seg. Det handler heller ikke om summen av dem. Det handler om at alt dette skaper et sosialt landskap.

Litteratur

- Frønes, Ivar. 1987 *Jevnaldermiljø, sosialisering og lokalsamfunn*. Oslo: INAS rapport 87:9.
- Frønes, Ivar. 1996. *Barns levekår i etterkrigs-Norge*. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi.
- Frønes, Ivar. 2001. Revolution without rebels: Gender, generation, and social change. An essay on gender, socialization and change. I: Guidikova & Siurala, red. *Transitions of Youth Citizenship in Europe: Culture, Subculture and Identity*. Council of Europe Publishing, Strasbourg.

- Glaser, Barney G. & Strauss, Anselm L. 1999. *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New York: Aldine de Gruyter.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Haukeland, Jan Vidar. 1983 *Ung i Fjelldal: en undersøkelse av sosial differensiering blant yngre tenåringer i et jordbrukssamfunn*. Oslo. INAS-rapport 83:1.
- Mjaavatn, Per Egil. 2005. *Barn – bevegelse – oppvekst*. Oslo: Akilles.
- Tiller, Per Olav. 1980. *Barns "sosiale landskap"*. Oslo: INAS rapport 80:1.
- Tiller, Per Olav. 1989. *Hverandre: en bok om barneforskning*. Oslo: Gyldendal.
- Tiller, Per Olav. 2000. *Studier i barndom*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Tiller, Per Olav og Frønes, Ivar. 1976. *Sosial endring og oppvekstmiljø: prosjektbeskrivelse* Oslo: INAS arbeidsrapport 23.
- Wærdahl, Randi. 2003. *Learning by Consuming: Consumer Culture as a Condition for Socialization and Every Day Life at the Age of 12*. Rapport. Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.

Ivar Frønes
Universitetet i Oslo
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Boks 1096 Blindern
NO-0317 Oslo, Norge
e-post: ivar.frones@sosiologi.uio.no